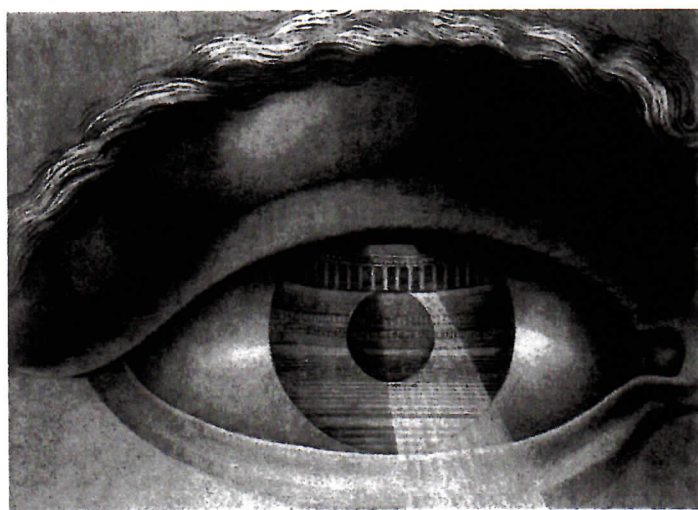

JEREMY BENTHAM

PANOPTIKON

– MAGTENS ØJE

Kulturklassiker
Klim

© dansk udgave – Forlaget Klim, 2011

Panoptikon eller opsynshuset er oversat af Vagn Lyhne & Lea Brems efter
Panopticon, or, the Inspection-House, in
The Works of Jeremy Bentham, vol. IV, London 1843.

Magtens øje er oversat af Vagn Lyhne efter
Michel Foucault: *L'Œil du pouvoir*, in *Dits et Écrits*, t. 3, Paris 1994.

Omslagsillustrationer:

Annie Jacques & J.-P. Mouilleseaux: *Les Architectes de la liberté*, Paris 1988.
Janet Semple: *Bentham's Prison*, Oxford 1993.
Maleri af Henry William Pickersgill, National Portrait Gallery, London.

Sats: Bembo, Van Dijck & Veljovic, Klim
Tryk: Narayana Press, www.narayana.dk

ISBN: 978-87-7955-653-9

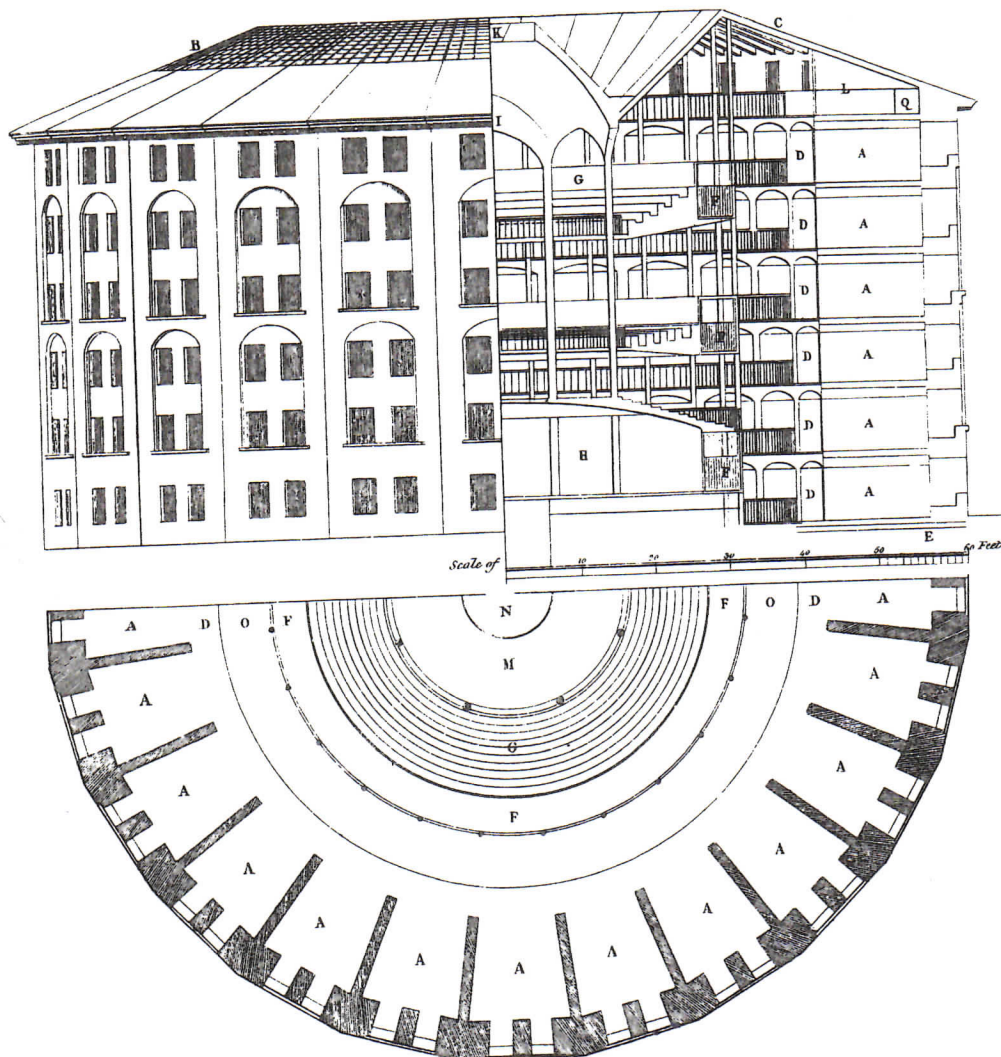
1. udgave, Århus 2011

Forlaget Klim
Ny Tjørnegade 19
8200 Århus N
Tlf.: 86 10 37 00
Fax: 86 10 30 45
Mail: forlaget@klim.dk
www.klim.dk

Kulturklassiker
Klim
redigeres af
Vagn Lyhne

Forlaget takker
Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond
for støtte til udgivelsen

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner,
der har indgået aftale med Copy-Dan,
og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

- A Celler
- B-C Store ringformede ovenlysvinduer
- D Cellegallerier
- E Indgang
- F Inspektionsgallerier
- G Kirkegallerier
- H Inspektørens loge
- I Kuppel over kirken
- K Ovenlysvindue i samme

- L Magasinrum etc. med tilhørende gallerier; umiddelbart inden for ydermuren er der hele vejen rundt plads til en ringformet cisterne: Q
- M Kirkegulv
- N Cirkulær åbning i samme (åben undtagen ved gudstjenester), som skal give lys til inspektørens loge
- O Ringformet lysbrønd fra top til bund – til lys, luft og adskillelse

Opstalt, snit og delplan til panoptikon fra første udgave af Panopticon 1791, tegnet af Willey Reveley.

eller den anden af disse former ville være mest i overensstemmelse med de herskende skønhedsidealer, eller hvad de lokale forhold kræver. En kæde af opsynshuse af vilkårlig længde, tilpasset samme eller forskellige formål, kunne på denne måde trækkes omkring et område af en hvilken som helst størrelse.

Med en sådan plan kunne enten en enkelt inspektør tjene i to eller flere rotunder, eller der kunne være en for hver af dem. *Opsynskraften*, hvis jeg må bruge det udtryk, ville være stærkere i en sådan sammensat bygning end i tilsvarende separate bygninger, idet en inspektør lejlighedsvis kunne afløses af enhver anden.

I det ikke overdækkede område, som på den måde kommer inden for opsynsfeltet, kunne udendørs beskæftigelser eller alle slags beskæftigelser, der vil kræve et større overdækket område, end den aktuelle bygningskonstruktion tillader, foregå under iagttagelse af samme princip. En køkkenhave kunne da dyrkes til brug for hele fængselssamfundet af nogle få af dets medlemmer ad gangen. For disse ville en sådan mulighed for at få frisk luft og udfolde sig tjene til rekreation og fornøjelse.

Mange skribenter har med stor styrke og berettigelse indgående behandlet den kritisable og lidet opbyggelige form for tugt uden differentiering, der både med hensyn til placering og behandling sammenblander det lod, man giver dem, der *måske* vil vise sig at være uskyldige, med loddet for dem, der *er blevet* dømt skyldige. Under samme tag, har man sagt, bør ikke indespærres mennesker, der befinder sig i vanskelige situationer, som er så forskellige. I en kombination af opsynshuse vil man kunne tage højde for dette intrikate problem uden nogen formindskelse af den årvågenhed, hvad forvaring angår, der er lige uundværlig i begge tilfælde.

BREV V

AFGØRENDE PUNKTER I PLANEN

Det vil måske være nyttigt, at der i forbindelse med alle de detaljerede oplysninger, De er blevet præsenteret for, opnås en klar forståelse af, hvilke faktorer der er afgørende for projektet, og hvilke der ikke er.

Dets kerne består da i inspektørens *centrale* placering kombineret med

de nu velkendte og særdeles effektive foranstaltninger til at *se uden at blive set*. Med hensyn til bygningens *almindelige form* synes den mest rummelige til de fleste formål at være den cirkelrunde. Men denne er ikke uomgængelig. Af alle figurer er den imidlertid, vil man bemærke, den eneste, som tilbyder et perfekt udsyn og samme udsyn til et ubestemt antal værelser med de samme dimensioner; – som tilbyder et punkt, hvorfra en mand uden at ændre sin placering med samme fuldkommenhed kan overskue det fulde antal og, uden så meget som at skifte stilling, halvdelen af det fulde antal på samme tid; – som inden for et afgrænset område af en vis størrelse giver den største mængde plads; – som placerer centrum i den mindste afstand fra lyset; – som giver cellerne den største dimension i den del, hvor der er mest brug for lys til arbejdsformål; – og som nedbringer den vej til den mindst mulige længde, som inspektøren må gå, når han skal bevæge sig fra én del af opsynsområdet til en anden.

Man bedes bemærke, at selv om det måske er det vigtigste punkt, at de personer, der skal overvåges, altid føler sig under opsyn – i det mindste fordi der er en stor mulighed for, at de bliver det – er dette slet ikke det *eneste*. Hvis det var, kunne den samme fordel opnås med bygninger af næsten enhver form. Hvad der også er vigtigt er, at hver enkelt mand faktisk skal *være* under opsyn i det størst mulige tidsrum. Det er i *alle* tilfælde af afgørende betydning, at inspektøren kan have den tilfredsstillelse at vide, at tugten faktisk har den virkning, den er beregnet til at have. Og det er endnu mere vigtigt i de tilfælde, hvor inspektøren udover at se, at fangerne indordner sig under de regler, der er foreskrevne, har mere eller mindre hyppig anledning til at udstede den slags lejlighedsvis eller forefaldende anvisninger, som i det mindste må gives ved begyndelsen af ethvert arbejdsforløb. Jeg tror ikke, at det kræver megen argumentation at bevise, at opsynsvirksomheden vil blive udført til større grad af fuldkommenhed, jo mindre besvær dens udførelse kræver.

Ikke kun det. Jo større mulighed, der er for, at en given person på et givet tidspunkt faktisk er under opsyn, des stærkere vil overbevisningen, ja, desto mere *inderlig*, om jeg må bruge det udtryk, vil *følelsen* være af, at han er det lige nu. Uanset hvor ringe andel størstedelen af de personer, der befinder sig under sådanne forhold, må antages at have til at tælle og lægge sammen, så kan en eller anden form for grov kalkulation

næppe undgå at trænge sig på i det mest primitive sind. Dersom fangen først forsøger at driste sig til perifere overtrædelser og derefter, såfremt han har haft held med dem, til mere alvorlige, vil han ikke undgå at blive belært om forskellen mellem et slapt opsyn og et strengt.

Det er af disse grunde, at jeg nødvendigvis må betragte enhver form som mindre og mindre egnet, alt efter hvor meget den afviger fra den cirkelrunde.

Et uhyre væsentligt punkt er, at der bliver afset en plads til logen, som er tilstrækkelig til, at den kan fungere som en permanent og fuldt anvendelig beboelse for fængselsinspektøren eller den ledende fangevogter og hans familie. Jo mere talstærk familien, des bedre. For på den måde vil der reelt være lige så mange inspektører, som der er medlemmer af familien, selv om der kun bliver betalt for én. Hverken inspektørens direktiver eller den interesse, som de måtte have eller ikke have i den regelrette udførelse af hans embedspligter, vil være nok til at indgive dem bevæggrunde, der svarer til formålet. Ved deres situation afsondret fra alt andet vil de ofte naturligt og på en måde uundgåeligt lade deres blik få en retning, der er i overensstemmelse med overvågningens formål, når som helst der er et kort ophold i deres almindelige gøremål. Dette formål vil i deres tilfælde træde i stedet for den store og konstante fond af underholdning, som stillesiddende og ubeskæftigede finder i byerne – at kigge ud ad vinduet. Scenariet vil, selv om det er begrænset, være meget afvekslende og derfor, måske, ikke helt uden fornøjelse.

BREV VI

FORDELE VED PLANEN

Jeg roser mig af, at der ikke kan være megen tvivl om, at projektet besidder de grundlæggende fordele, som jeg har tillagt det: Jeg mener inspektørens *tilsyneladende allestedsnærværelse* (hvis gejstlige vil tillade, at jeg bruger udtrykket) kombineret med den høje grad af ubesværethed i hans *virkelige tilstedeværelse*.

En sideordnet fordel, det besidder, og som ud fra hensynet til sparsommelighed er meget væsentlig, er den, som har relation til *antallet* af de inspektører, der kræves. Hvis dette projekt krævede flere end andre,